

Uit de tijdschriften

Bornewasser J.A. en J.H. Roes (red.), Aspecten van katholieke emancipatie in de 19e eeuw. In: *Spiegel Historiae* 13 (1978) 12.

Katholieke emancipatie is "in" nu 1853 al weer 125 jaar geleden is. Na artikelen van Bornewasser, Rogier en Brom in het onlangs bij Nijhoff verschenen vierde deel uit de reeks "Geschiedenis in veelvoud" nu een speciaal nummer van Spiegel Historiae, een "gelegenheidsge-schrift", zeggen de beide redacteurs in hun inleiding.

Zeven artikelen geven een overzicht over dit onderwerp, waarbij ook nieuwere gezichtspunten niet ontbreken. Terecht heeft men als startpunt 1795 gekozen. Vóór die tijd, betoogt *Th.H.J. Clemens* in het eerste stuk, was de R.K. kerk - hoewel oogluikend toegestaan - wel degelijk verboden, al werd deze houding in de 18e eeuw verzacht door de tolerante invloed van de Verlichting. In 1795 brachten de Fransen, "die in eigen land de R.K. kerk aan banden legden en zelfs betreden, in de Bataafse Republiek aan dezelfde kerk de vrijheid en gelijke rechten!" Voor de katholieken zelf kwam dat onverwachts. Ze waren het onderling niet eens over de vorm, die hun emancipatie zou moeten aannemen.

Dat het onderwijs hierbij een belangrijke rol zou moeten spelen, stond wel vast. *J.P. de Valk* geeft verslag van de rooms-katholieke rol in de Schoolstrijd met als één der conclusies de uitspraak: "Veel meer dan ontwikkeling was isolering de functie van het bijzonder onderwijs". Een belangrijke rol in deze emancipatie was weggelegd voor Johannes Zwijsen, aan wie *J.W.M. Peijnenburg* een korte biografie wijdt. In betrekking tot zijn leven en werken moet emancipatie worden vertaald als: kerkopbouw. Dit artikel gaat ook in op de sociale noden van het Brabantse proletariaat, maar spreekt met geen woord over Zwijsen's bekende vriendschap met koning Willem II. De Valk stipt deze wel even aan.

J.A. Bornewasser beschrijft de negentiende eeuwse katholieken via de spiegel van protestantse tijdgenoten. Hij gaat hierbij uit van de apostolische brief van 1853, waarin de Paus plechtig de kerkelijke hiërarchie aan de Nederlandse katholieken teruggaf en de protestanten tegen de haren instreek. De protestantse visie op de rooms-katholieken heeft mede hierdoor lange tijd een strijdbaar afwijzend karakter behouden. Er was veel - overigens wederzijds - onbegrip, waarbij in protestantse kringen de Jezufet als negatief prototype werd gehanteerd.

In haar bijdrage over de religieuze congregaties betoogt *A.J.M. Alkemade* dat er sinds 1815 veel meer continuïteit in de houding van de Nederlandse overheid tegenover de R.K. kerk is geweest dan door R.K. Willem II-vereerders wel eens is aangenomen. Voor de religieu-

ze congregaties was intussen onder beide koningen en daarna een ruime taak weggelegd binnen de eigen gemeenschap. De schrijfster geeft een overzicht van deze menslievende activiteiten. Deze vorm van naastenliefde had ook belangrijke consequenties voor de katholieke emancipatie.

In "Pers en bewustwording van katholieken" ziet J.M.H.J. Hemels de rooms-katholieken in geschrift oproeien tegen de - door mgr. Zwijsen veronderstelde - "stroom van ongelooft en zedebederf, die zich wijd en woest over Europa uitbreidt". Dat gebeurde in een tijd, dat met name de dagbladpers nog geen "vierde macht in de staat" was. Hemels geeft een overzicht van de ontwikkeling der R.K. periodieken, die niet alleen belangrijk waren voor de emancipatie van de katholieken, maar ook voor de doorbreking van hun isolement.

In het slotartikel doet J.H. Roes een poging tot fasering van de R.K. ontwikkeling sinds 1795. Daarbij ziet hij een belangrijke overgang rond 1900, wanneer de rooms-katholieken zich opwerken van subcultuur tot zelfstandig deel van het nationale geheel. In zijn nabeschuwing besteedt de auteur ook nog even aandacht aan het boemerang effect van het Bisschoppelijk Mandement van 1954, waardoor de gelederen zich niet sloten, maar de katholieken juist uiteen gingen.

Als afsluiting volgt nog een uitgebreide beredeneerde bibliografie.

J.G. Kikkert

Nepveu, R.M., 'Utrechtse studenten op veldtocht'. In: *Spiegel Historiæ* 14 (1979) nr. 1 (jan) 45-52.

Verslag van de oprichting van een "Kompagnie Vrijwillige Jagers, Utrechtse Studenten" in 1815 en de daarop volgende wachtdiensten in Noord-Frankrijk in de herfst van dat jaar. Daarna wordt uitvoeriger aandacht besteed aan de rol van de Utrechtse Jagers in de Tiendaagse Veldtocht in augustus 1831 en aan de opgewonden sfeer, die rondom deze expeditie werd gecreëerd, inclusief de drie dagen officiële rouw voor Van Speyk in februari 1831.

Bij de beschrijving van de veldtocht is op ruime schaal gebruik gemaakt van de eerder in druk verschenen correspondentie van de Utrechtse deelnemer Costerus.

In een slotbeschouwing stelt de auteur nog twee zaken aan de orde. In de eerste plaats bespreekt hij in het kort de vraag of de acties van 1815 geen mosterd op na de maaltijd moesten worden genoemd (Napoleon was al onder zeil naar St. Helena!) en vervolgens wijst hij op de sociale betekenis van de deelname der Utrechtse studenten aan de Tiendaagse Veldtocht, met name wat betreft de band van deze jagers - de bovenlaag van de toekomst! - met het koninkrijk.

J.G. Kikkert

Vandewiele, L.J., 'De farmacie ten tijde van koning Willem I', in: *Spiegel Historiae* 14 (1979) nr.1 (jan) 28-35.

Tot de lange rij van ontevreden en over het bewind van koning Willem I behoorden ook de apothekers, die zich sterk miskend voelden. De opleiding voor hun beroep was onder het gezag van de Fransen op universitair niveau gebracht, maar hieraan werd nu weer een einde gemaakt. Bovendien groepeerde de wet op de geneeskunde van 1818 de apothekers bij o.a. "vroedvrouwen, tandmeesters en drogist of kruidverkoopers". Ook raakten de geplaagde apothekers hun monopoliepositie bij de verkoop van geneesmiddelen kwijt, want de artsen mochten nu ook medicamenten bereiden en verkopen.

Vijf jaar later verscheen de 'Pharmacopoea Belgica', het officiële handboek voor de bereiding van geneesmiddelen. De samenstelling hiervan was een onderonsje van artsen. Aan de apothekers was niet om medewerking verzocht.

En toch telde ons land in die tijd een groot aantal eminente apothekers, zowel in het noorden als in het zuiden van het koninkrijk. Als groep hebben zij hun stem echter niet verheven: zij waren daarvoor te individualistisch ingesteld.

J.G. Kikkert

Bornewasser, J.A. 'Het Credo ... geen rede van twist. Ter verklaring van een koninklijk falen (1826-1829)'. In: *Archief voor de Geschiedenis van de Katholieke Kerk in Nederland* 19 (1977), p. 234-287.

In de historische literatuur is verschillend geantwoord op de vraag in hoeverre koning Willem I persoonlijk verantwoordelijk moet worden gesteld voor de kerkelijke politiek van zijn regering. In het algemeen neigde de katholieke geschiedschrijving er toe de koning te sparen: hij was wel een eigenzinnig en koppig man, maar zonder de invloed van een aantal invloedrijke adviseurs zou het nooit zo ver zijn gekomen als het feitelijk is gekomen.

Schrijver heeft voor zijn artikel tot nu toe weinig of niet benutte archivalia onderzocht en toont aan de hand van drie documentenreeksen ('s konings ontwerp tot organisatie van de R.K. Kerk in Nederland, bespiegelingen van de koning over paus en christenheid en antwoorden op twee verhandelingen van de Luikse bisschop over de verhouding tussen Kerk en Staat) aan, dat Willem I in deze zaken een groot persoonlijk engagement aan de dag heeft gelegd en dat het falen van zijn kerkpolitiek zeker mede een persoonlijk fiasco betekent. De invloed van de in talrijke opzichten merkwaaardige referendaris aan het Departement van R.K. Eeredienst, mr. Piet van Ghert, is vroeger overschat; vooral de nieuw ontdekte archivalia maken de stelling, dat "het karakter van de regeringspolitiek jegens de katholieke Kerk in hoofdzaak door Van Ghert is bepaald" bijzonder onwaarschijnlijk.

Th. Reul

'Nu in "Current Research"' in *Dokumentaál* 7 (1978) 2 (juni), pp. 37-46.

Literatuurwetenschap:

- UTR/Theater: H.H.J. de Leeuwe, The Dutch playwright Rogier Faassen and theatrical life in Rotterdam between 1860 and 1900.
- A'DAM/Ne: G.J. van Bork, The journal *Vaderlandsche Letteroefeningen*.
- A'DAM/Ne: G.J. van Bork + M.Th.C. Mathijssen-Verkooijen, A bibliography of literary magazines 1800-1850.
- LEID/Ne: P.A.W. van Zonneveld, Inventory of 19th-century Dutch almanacs.
- UTR/Theol.: O.J. de Jong + G.A. Alma, The theology of Nicolaas Beets, 1814-1903.
- LEID/Non-departmental research: C.A. Zaalberg + F.E.A. Batten, Life and works of Jan ten Brink, 1834-1901.
- A'DAM-VU/Le: M.H. Schenkeveld + R.H. Bakker, Edition of C. Busken Huet's novel *Lidewyde*.
- A'DAM/Ne: G.J. Vis + M.Th.C. Mathijssen-Verkooijen, Edition of the complete letters of Gerrit van de Linde.
- LEID/Ne: H.A. Gomperts + E. Francken, Woutertje Pieterse as a part of Multatuli's Ideas.
- A'DAM/Ne: B. Luger, Multatuli's "Minnebrieven".
- A'DAM/Ne: G.J. van Bork, Piet Paaltjens.
- A'DAM/Ne: B. Luger, H.J. Polak as a literary critic.

Taalwetenschap:

- A'DAM-VU/Le: D.M. Bakker + H.W. van Dalen-Korsman, Bibliography and terminography of the grammatical description of Dutch, 1550-1900.
- A'DAM-VU/Le: J.G. Kooij + J. Noordergraaf, The growth of linguistic theory, with special reference to views on syntax in 19th century Dutch linguistics.

Varia:

- NIJM/KDC: J.H. Roes + C.Th. Reul, Bibliography of Dutch Catholic periodicals, 1794-1974.
- LEID/Scand: K.J. Auestad-Oeydne, The influence of Ibsen in the Netherlands.

'Literair-historische opdrachten 1955-1977' in *Dokumentaál* 7 (1978) 3 (september), pp. 74-78.

- H. Reeser, studie over A.L.G. Bosboom-Toussaint: 1961; uitstel tot 1 januari 1974.
- mej. drs. N. Munting, uitgave van de briefwisseling Isaäc da Costa-A. Bogaers: 1962; n.v.
- drs. E. Braches, het persklaar maken van deel IV der Brieven en documenten van Multatuli: 1965; bijna gereed, onvermoede tegenslag (in 1969).
- drs. B. Luger, een studie over Potgieters reis naar Zweden daarbij uitgaande van diens eigen verslag: 1965; n.v.

- mevr. drs. D. Constandse, studie over het humoristische werk van De Schoolmeester (= Gerrit van de Linde): 1966; n.v.
- mej. drs. B. Vlugter, uitgave briefwisseling Emile Zola-J. van Santen Kolff (1885-1895) met inleiding: 1967; n.v.
- dr. W. Drop, uitgave met inleiding en aantekeningen van de Liedekens van Bontekoe van E.J. Potgieter met als bijlage de kritiek van Bakhuizen van den Brink in De Gids: 1968; nooit aanvaard.
- prof. dr. J. Smit, brieven van Potgieter en Busken Huet chronologisch: 1968; voltooid 1972.
- drs. M.N.I. Bos, correspondentie tussen Guido Gezelle en Johan Winkler (1840-1916) voorzien van inleiding en documentatie: 1971; uitstel tot 31 december 1974.
- G. Kamphuis, leven en werken van Aernout Drost (1810-1834): 1972; n.v.
- H. Ett, biografische gegevens betreffende de personen die met Multatuli hebben gecorrespondeerd in de jaren 1862 tot 1875 of over wie in die correspondentie gesproken wordt: 1974; opdracht teruggegeven.
- M. Eggen-Stapert, bibliografie over L. Couperus onder red. dr. G. Borgers, E. Braches en K. Reijnders: 1977; n.v.
- H.A. Ett, bibliografie op de fiches van de Nederlandse en in het Nederlands vertaalde epen tussen 1700 en 1850 verschenen: 1972; voltooi 1973.

'Taalstudie aan de K.U.-Leuven' in *Dokumentaal* 7 (1978) 3 (september) pp. 78-82.

(Een tweeledig nummer gaat aan de titels vooraf: het eerste getal staat voor het jaartal waarin de verhandeling is voorgelegd; het tweede getal duidt de volgorde aan binnen het jaar van voorlegging.)

- 75.08 Belgische Taalpolitiek en Vlaams Taalnationalisme in de Annales Parlementaires van 1831-1873. (Jean Vallers)
- 76.14 Overzicht van het literaire en taalkundige leven van de jaren 1885-1886, aan de hand van het Handelsblad van Antwerpen. (Greta van den Broucke)
- 76.28 Geschiedenis van de afdeling Germaanse Filologie te Leuven. Een poging tot rekonstruktie van 75 jaar germanistiek (1893-1968). (Luc van Humbeek)
- 77.04 Overzicht van het literaire en taalkundige leven in het jaar 1887 aan de hand van het Handelsblad van Antwerpen. (Anne Coornaert)

Ellen Krol

Raat, A.J.P., 'Mr. Edouard van Olden (1809-1869), verzamelaar voor het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie', in: *Tschr. Gesch. Gnk. Nat.wet. Wsk en Techn.* 1 (2) (1978), pp. 68-82.

Biografische schets van Mr. E. van Olden, sedert 1861 in Zuid-Afrika gevestigd amateur-verzamelaar voor het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie. Bespreking van zijn correspondentie met het museum en inventarisatie van zijn natuurhistorische waarnemingen en collecties.

Binneveld, J.M.W. en M.J. van Lieburg, 'De ontwikkeling van de psychiatrische therapie in het Rotterdamse krankzinnigengesticht (1800-1861)', in: *Tschr. Gesch. Gnk. Nat.wet. Wsk. en Techn.* 1 (3) (1978), pp. 95-116.

Verandering in behandeling van krankzinnigen in Rotterdams krankzinnigengesticht wordt beschreven. Werkverschaffing en godsdienstig onderwijs werden ingevoerd. Er werd naar gestreefd een zo voorzichtig mogelijk gebruik van mechanische dwangmiddelen te maken, terwijl medicamenten weinig werden toegediend. Van overheidswege aangestelde inspecteurs van het gesticht hadden vooral op het laatste kritiek.

A.R.

Mac Lean, J. 'De kustverlichting, de binnenverlichting en de havenverlichting in de Nederlanden in de periode 1813-1850', in: *Marineblad* (1978), pp. 434-446, 478-494.

Op basis van gegevens uit het Rijksarchief geeft de auteur een gedetailleerd beeld van de kustverlichting in de Nederlanden in de eerste helft van de 19e eeuw. Het artikel bevat een historische inleiding over kustverlichting, waarbij de verbeteringen zoals die door de Fransman Augustin Jean Fresnel (1778-1827) werden ontwikkeld, worden besproken. Gegevens over de Nederlandse en Belgische situatie betreffen de bouw, inrichting, verbetering, onderhoud en bemanning van de vuurtorens. Daarnaast treft men tal van gegevens aan over brandstoffen (spermaceti-olie en gas) van de bakens, en de firma's die bij de constructie van de kustlichten betrokken waren. Het artikel is rijk geïllustreerd.

A.R.

Bottema, O. & A.W. Grootendorst, 'A thesis of 1834'; O. Bottema, 'A theorem of F.J. van den Berg (1833-1892)'; O. Bottema, 'C.H.D. Buys Ballot, professor of mathematics', in: *Nieuw Archief voor Wiskunde* (3) 26 (1978), p. 74-83; 161-171; 172-176.

De eerste bijdrage betreft het proefschrift van Adolf Stephanus Rueb (1806-1854), vanaf 1843 directeur van de Utrechtse Sterrenwacht en lector aan de Utrechtse Universiteit. Het proefschrift kan gezien worden als een oorspronkelijke bijdrage aan de toepassing van de door C.G.J. Jacobi (1804-1851) geformuleerde opvattingen over de

elliptische functies.

De tweede bijdrage behandelt F.J. van den Berg's (1833-1892) studie 'Over de bepaling van een driehoek, waarvan de deellijnen der drie supplementaire hoeken gegeven zijn' (*N. Arch. Wsk.* 17 (1890), pp. 191-205). Enige biografische gegevens over Van den Berg, vanaf 1864 hoogleraar in de zuivere en toegepaste wiskunde aan de Polytechnische School in Delft, zijn toegevoegd.

Het laatste artikel geeft enige biografische informatie over C.H.D. Buys Ballot (1817-1890), de stichter en eerste directeur van het Koninklijk Meteorologisch Instituut, en legt enige nadruk op zijn activiteiten op het gebied van de wiskunde.

A.R.

Mac Lean, J., 'The significance of Jan Karel van den Broek (1814-1865) for the introduction of western technology into Japan', in: *Japanese Studies in the History of Science* 16 (1977), p. 69-90.

De Engelstalige versie van Mac Lean's studie over Jan Karel van den Broek, welke eerder in *De Ingenieur* (1975), p. 30-31 is verschenen. Van den Broek's activiteiten op medisch en technologisch gebied in Japan (1853-1857) worden op basis van documenten uit het Algemeen Rijksarchief gedetailleerd beschreven. Het artikel is rijk geïllustreerd.

A.R.

Francken, E. 'De roman van August van Groeningen'. In: *Tirade* 22 (1978) 237 (juni) p. 380-392.

Dit is het vervolg van een artikel in *Tirade* 226/227 (zie DNE 2 (1978) 1 (mrt.) p. 70).

De roman *Martha de Bruin* (1889, hoewel op titelblad 1890 staat) van de 'vergeten naturalist' A.P. van Groeningen werd bekritiseerd door Kloos, wat een breuk tussen Kloos en Van Groeningen tot gevolg had. Van Groeningen zwijgt daarna praktisch.

Na een korte samenvatting bespreekt Francken de taalmiddelen die in de roman gebruikt worden: geluidimitaties, gekunsteld taalgebruik, maar ook imitatie van de volkstaal. Dan laat hij zien dat Van Groeningen bewust de realiteit van alle dag suggereert en belicht hij kort enkele karakters. Uitgebreider bespreekt hij het perspectief in de roman en de duidelijk in de roman te signaleren protesten van Van Groeningen tegen het calvinisme. Ter Braak noemt dat laatste een 'interessantere' kant van sommige naturalistische romans. Francken wijst in dit verband ook op verbondenheid met Multatuli.

Francken beschouwt *Martha de Bruin* niet als een meesterwerk, maar "Van Groeningen kan een verhaal vertellen en hij heeft ook nog iets te zeggen".

Jelle van der Meulen

Gastel, L. van & K. Keizer. 'Koning, keizer, admiraal, in de boekjes staan ze allemaal!'. In: *Kleio* 19 (1978), p. 893-927.

Dit artikel, dat 'Een inhoudsanalytisch onderzoek naar veranderingen in de geschiedenisleerboekjes voor de lager school in de afgelopen 100 jaar' behelst, verdient hier kort vermelding, omdat het laatste kwart van de 19e eeuw erin betrokken wordt, maar vooral omdat heel veel interessante gegevens op welhaast cliometrische wijze aangeboden worden. De auteurs wijzen uitdrukkelijk op de beperkingen, die zij zich hebben moeten opleggen; toch menen zij te mogen concluderen dat de inhoud van het geschiedenisonderwijs in het l.o. vrij sterk traditioneel is. Hoe dat komt en hoe de veranderingen, die er toch wel zijn, verklaard moeten worden, verschuiven zij naar vervolgonderzoeken. De rol van de vrouw/man voor de klas zal daarbij niet vergeten mogen worden, want de boekjes doen het tegenwoordig zeker niet meer alleen.

M.J. van Velzen

Themanummer lager onderwijs. *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 92 (1977), nr. 2.

De artikelen in dit nummer houden zich hoofdzakelijk met 19e-eeuwse ontwikkelingen bezig. M. de Vroede schenkt veel aandacht aan de maatschappelijke functie van het volksonderwijs in Nederland en België. H.C. de Wolf schetst het ontstaan van het klassikale onderwijs tegen de achtergrond van allerlei didactische stromingen. De onderwijzer als maatschappelijk en cultureel werker staat centraal in het artikel van L. Dasberg, die tijdschriften van onderwijzersgenootschappen aan een inhoudsanalyse onderwerpt.

P.R.D. Stokvis